

Развитие на детското чувство за хумор

Ася Велева

Development of Children's Sense of Humor: In order to use humor in education teachers need to know the regularities in the development of children's sense of humor. The current paper presents the chronological order of the appearance of the forms of humor in the ontogenesis: laughter without humor, back coordination, humorous transformations, topics taboo, tendentious humor, anecdotes, pre-riddle, double meaning. The educators have to take into consideration that the trajectory of humorous development is not a universal one, but it strongly depends on the environmental conditions.

Key words: development of the sense of humor, childhood.

ВЪВЕДЕНИЕ

Използването на хумор в педагогическото взаимодействие изисква познаване възможностите и ограниченията на децата за разбиране и създаване на смешното. Защото не всички смешки, което те казват или правят, са израз на чувство за хумор. Фройд привежда като пример следната сценка, измислена и изиграна от деца: Беден съпруг решава да потърси щастието си в чужбина. След няколко години се връща с богатство. Жена му казва: „Аз също не съм мързелувала“, при което показва 12 деца. Възрастните зрители се смеят, но не и малките, които не знаят условията за създаване на потомство [6].

Много от детските изказвания, описани в книгата на Корней Чуковски „От две до пет“ [4], представяват опити за разбиране на заобикалящия свят и неговите закони. Поради по-бедния си опит и по-ниска степен на развитие на мисленето, децата често стигат до разминаващи се с действителността, нелепи и абсурдни изводи. Те може предизвикат смях у възрастния, но малките не ги възприемат по този начин и затова не може да се каже, че проявяват хумор.

Използвайки знанието за несъответствието като база на всяко хумористично преживяване, а също и теориите за когнитивното и езиковото развитие, някои изследователи [5; 8; 10; 11] определят етапите в генезиса на хумора. Основавайки се на работата на посочените автори, както и на собствените си изследвания, по-долу съм представила последователността в развитието на детския хумор. Въздържам се от употребата на понятията „стадии“ и „етапи“, тъй като преминаването към нова, по-висока степен на развитие не измества предхождащите я, а те продължават да съществуват паралелно (например възрастният е в състояние да разбира двоен смисъл, което е по-висока степен от детските нелепици и клозетен хумор, но те също могат да предизвикат у него смях).

Трябва да се отбележи, че на всички етапи за децата са присъщи двата основни рода смях. Според Л. Карасев първият е „смях на тялото“. Той е напълно субективно явление и не е предизвикан от смешното, а от биологични, физични или химични фактори, които сами по себе си не са смешни (гъдел, токсични вещества, някои психични състояния или приятни преживявания). Вторият (обективният), „смях на ума“, е свързан с интелектуалната дейност, изисква оценка и е резултат от възприемането на някакво отклонение от обичайното положение на нещата, т.е. от смешното [по: 1]

Смях без хумор (първите 6 месеца).

Развитието на детският смях е по посока от субективното към обективното. То започва с появата на усмивката. Доказано е, че тя е фиксиран модел на поведение – появява се във всички култури, по едно и също време [3]. Първоначалната биологична функция на усмивката е изразяването на емоции – бебето съобщава на своите родители, че е сито и доволно. На този етап смях може да се предизвика от нещо, което е физиологически стимулиращо за децата в близки за тях и незаплашителни ситуации.

Същевременно, както В. Реди изтъква, бебето не е спяло за емоционалната значимост на смеха, който предизвиква, интересува се от него като социален и комуникативен феномен [9]. Разбира се, усмивката, смехът и хуморът не са твърждествени, но са свързани - през следващите седмици, удовлетворяването не само на биологични, а и на социални и интелектуални потребности посредством участието в хумористични интеракции, също намира израз в смях.

Погрешно третиране и назоваване на предмети, обратно координиране (над 6 месеца).

Хуморът се появява на около 6-месечна възраст като реакция на необичайно поведение (несъответствието е същността на смешното) в незаплашителни ситуации, при събития, носещи положителен емоционален заряд и някаква разлика спрямо обичайното положение на нещата (клатушкане, мимики и т.н. от страна на най-близките). В отговор на този нов интерес възрастните понякога преднамерено правят нещата наобратно. Например, ако бебето отказва да си изяде кашата, майка му превръща храненето във весела игра и го разсмива, поднасяйки лъжичката към своята уста вместо към неговата. Много скоро детето започва само да инициира подобни хумористични ситуации (слага обувките на ръцете си вместо на краката, гледа възрастния и се смее; или сочи кравата и казва „бау-бау”, като в същото време се усмивва закачливо).

Преобразуване (над 3 години).

В процеса на интелектуалното и езиково развитие се създават все повече възможности за хумористично творчество: детето се забавлява, като действа с предмета точно обратно на предназначението му или назовава нещата с чужди имена; преувеличава белези на обекти, хора и животни; приписва свойства, които не им принадлежат; променя формата, размерите, местоположението; слива различни елементи в несъществуващи комбинации... Посочените похвати, които децата прилагат за създаване на нещо смешно, се използват от креативните личности във всички сфери на творческа дейност. Следователно макар и елементарни, детските смешки са израз на една творческа нагласа – удоволствие от забелязване на новото и стремеж към нестандартност в поведението. Подтик за продуциране на хумор е и огромната необходимост на децата от смях – те се смеят около 200 пъти на ден (за сравнение възрастните се смеят едва 10-20 пъти и то не така интензивно) [12]. Не на последно място измислянето на смешки е продиктувано от стремежа на детето да бъде желан партньор в общуването - то усеща, че е трудно да не харесваш някого, който те кара да се смееш. Всичко това го подтиква да прави необичайни комбинации от думи, образи и идеи (често напълно безсмислени, Мак Гий дава като пример изказването „Искам още китарен сок”) [8].

Теми „табу” (над 3 години).

Този вид хумор се появява тогава, когато детето се сблъска с факта, че в света на възрастните има теми „табу”. Естествените нужди са първата област, където пред детето се поставят ограничения от гледна точка на благопристойността. „Възрастните, за да кажат, че нещо не е хубаво, не трябва да се пипа, нито да се гледа, казват, че е „аки”. Възниква около „акито” един свят от неща подозрителни, забранени...” [2, с. 155-156]. От този момент се появяват детските смешки, които се надсмиват над забраните, налагани от културата по отношение на приличието и социалната приемливост. Клозетните шеги са точна формулировка на забранена истина, те дават чувство за свобода от ограниченията на възрастните. С разширяване и задълбочаване на социалното познание се разнообразява и тематиката на „забранените” анекдоти и шеги (голата, секс т.н.). Без да го поощряват, възпитателите не бива да се притесняват от този вид хумор. Обединен с остроумието той изпълнява психотерапевтични функции, тъй като дава възможност да се даде социално приемлив израз на неприемливи емоции и мисли. (В света на

възрастните пример за това са политическите анекдоти като отдушник на тоталитаризма, когато не е разрешено свободното изказване на своите мисли.)

Осмиване, негативен хумор (над 3-4 години).

На около 4-годишна възраст паралелно с креативните нелепици значимо място в продукцията на децата започва да заема осмиването. Причините за появата му са две. Първата е натрупването на достатъчно познания за социалния живот, неговите норми и морални правила, а втората – хората от близкото обкръжение, които „учат“ детето да оценява различията от обичайното като смешни (Кой не е чувал да казват на дете: „Не плачи, другите ще ти се смеят!“. След време то самото започва да се присмива на някой, който плаче и да го нарича „бебе“). Така появата на негативният смях е израз на нов мотивационен компонент в хумора – на почувствано превъзходство над недостатъците на другите, на утвърждаване нормите на своята група или открита проява на агресия: да се наложиш над противника си, като го правиш да изглежда комичен. В този хумор обикновено няма творчески импулс – когато се смее над явни и видими за всички недостатъци и несъвършенства у другия, субектът не създава нищо ново; той намира смешното наготово в действителността. Нещо повече: осмиването е пречка пред креативността – то е в състояние да „херметизира“ личността, като я принуди да избягва отклонения от стереотипа, за да не изглежда смешно в очите на другите. Разбира се, възможно е разкриването на скрити недостатъци, което също има характер на първооткритие, а не на обикновено наблюдение. Това е основа на иронията, сатирата и т.н., но тези по-елегантни форми на негативен хумор са все още недостъпни за децата.

Разказване на анекдоти (над 5 години).

Децата обичат да разказват анекдоти, но това не винаги им се отдава, тъй като не си дават сметка, че за да не се изгуби смешният ефект е необходимо точно да предадат поантата. А. Дмитриев разделя анекдотите, които децата разказват, в три групи:

1. Създадени в средите на възрастните, заимствани и адаптирани от децата, „псевдодетски“. Те притежават всички признаци на традиционната игра на думи, подтекст, иносказание. Лаконични са, устойчиви, всяка дума е на мястото си. Лесно се предават от възрастен на дете и от дете на дете. Разказвайки ги, малкият човек демонстрира своята зрялост и интелектуални умения.

2. Оригинални детски анекдоти. Срещат се преди всичко в детска среда, където са широко разпространени. Авторът им е неизвестен. Като правило са безинтересни, скучни и непонятни за възрастните. В тях няма подтекст и игра на думи; не представляват кратък разказ, а цяло повествование с детайли. Има многократно повторение на предисловия, последвани от неочаквана и скоротечна развързка. В тези анекдоти малките описват собствения си жизнен опит и възпроизвеждат добре познати модели на взаимоотношения между хората. Затова те лесно се запомнят и с удоволствие се разказват от децата.

3. Анекдоти-импровизации. Раждат се в хода на беседата между детето и изследователя, който е техен инициатор. На молбата да разкаже нещо смешно за политиките например детето започва да си фантазира и измисля смешен според него разказ. Тези фантазии не напомнят традиционната форма на анекдота, неповторими са и се разказват само веднъж [1].

Предгатанки (предзагадки) (над 5 години).

Децата чуват по-големите да задават озадачаващи въпроси, последвани от условни отговори и смях и започват да имитират видяното: „Какво казала котката на мишката?“ – „Ще те изям!“ Това може да заблуди околните, че децата разбират загадките, които разказват, ако са казани на място. Но всъщност те още не осмислят гатанки, основани на двоен смисъл, а само копират модела им [8].

Разбиране на двоен смисъл (над 8 години).

Във връзка с развитието на формално-операционалното мислене се появява разбирането на двоен смисъл - разкриване на смислени връзки между идеи, които преди това са изглеждали несвързани. Създаването на този вид хумор, обозначаващ като остроумие, става чрез нарушаване на съществуващите в живота връзки и зависимости и изграждане на нещо ново във въображението – това е творчески акт. Остроумието се мотивира от удоволствено преживяване на мисловните процеси, от разрешаване на несъответствието, загадката в шегата, което, по думите на А. Кестлер, е слабо ехо на вика „Еврика!“ и снабдява с допълнителен волтаж смеха. Авторът изтъква, че примитивните шегви възбуждат груби, агресивни или сексуални емоции при минимум изобретателност. Дори и при този вид смях се съдържа допълнителен елемент на възхищение за проявата на ум, а също и удоволствие от разбирането на шегата [7]. На този етап децата започват да възприемат хумора като престижно интелектуално качество и смешките им са израз на желание за проява на находчивост.

Посочените норми са само общи ориентировъчни маркери. Някои деца преминават към дадена степен значително по-рано от други.

Познаването на хумористичното развитие е важно условие за включването на феномена в образователните взаимодействия в детската градина, тъй като нивото на умственото предизвикателство се обединява със степента на емоционална атрактивност на смешката и определя общото ниво на забавност [8]. Ето защо, за да бъдат забавни за децата, смешките, които им се предлагат, трябва да предизвикват оптимална степен на необходимите за схващане усилия. Ако изискват твърде много или твърде малко за разбиране, не са смешни.

Важно е също така да се отчита, че развитието на чувството за хумор е силно зависимо от средата. Във връзка с това би следвало възпитателите да акцентират върху разгръщането и обогатяването на генетически първата, родееща се с креативността форма на смеха, а не да го използват като оръжие срещу човешките недостатъци, защото наред с моралните деформации, то санкционира и творческите иновации.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Дмитриев, А. Социология юмора: Очерки. – Москва: Отд.ние философии, социологии, психологии и права РАН, 1996.

[2] Родари, Дж. Граматика на фантазията. – София: Наука и изкуство, 1986.

[3] Сиймън, Д., Д. Кенрик. Психология. – София: НБУ, 2001.

[4] Чуковски, К. От две до пет. — Варна, 1970.

[5] Voensch-Kauke, M. Zur spielerischen Entwicklung von humorvollen Interaktionen zwischen sieben – bis zwoelfjaehrigen Kindern durch kreative Techniken.//Zeitschrift fuer Entwicklungspsychologie und Paedagogie, 1999, Vol. 31, №3, p. 101-115.

[6] Freud, S. Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten. – Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag Gmbh, Studienausgabe, Band IV, Psychologische Schriften, 1970.

[7] Koestler, A. The Act of Creation. – New York: MacMillan, 1964.

[8] Mc Ghee, P. Understanding and Promoting the Development of Children's Humor. – New York: Kendall/Hunt Publishing Company, 2002.

[9] Reddy, V. Infant Clowns: The interpersonal creation of Humor in Infancy. In Enfance 2001/3, Vol. 53, p. 247-256.

[10] Webster-Jain, S. Children's Humor. // <http://www.worldandi.com/specialreport/1989/september/sa16771.htm>., 2003

[11] Wicki, W. Humor und Entwicklung: Eine kritische Uebersicht.//Zeitschrift fuer Entwicklungspsychologie und Paedagogische Psychologie, 2000, 32 №4, p. 173-175.

[12] <http://www.mdr.de/Drucken/3103.html>

За контакти:

Гл. ас. д-р Ася Симеонова Велева, Катедра „Педагогика, психология и история, Русенски университет „Ангел Кънчев”, e-mail: a.t@mail.bg

Докладът е рецензиран.